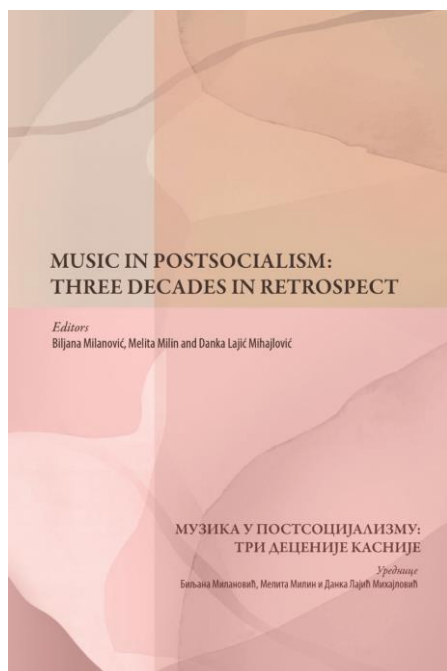

RECENZII

Music in Postsocialism: Three Decades in Retrospect¹

Nicolae Gheorghîă

La peste trei decenii de la căderea Zidului Berlinului și destrămarea blocului sovietic, o echipă de muzicologi contemporani a produs o mult

așteptată analiză asupra complexelor transformări care au afectat (și continuă să o facă) peisajul sonor al statelor europene (și nu numai) ieșite din sfera comunistă în anii '90 și intrate acum în noul cadru socio-economic, cultural-artistic, politic și geografic european creat după această dată. Este meritul unei echipe remarcabile de editori formată din trei reputați muzicologi din Serbia - Biljana Milanović, Melita Milin and Danka Lajić Mihajlović –, care au reușit să coaguleze cercetările a 17 specialiști din 13 țări, ce au produs 16 studii reunite în volumul intitulat *Music in Postsocialism: Three Decades in Retrospect* și publicat în 2020 de Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts.

Aderarea, integrarea sau/și reintegrarea după 1990 a fostelor state

¹ Editori: Biljana Milanović, Melita Milin și Danka Lajić Mihajlović, Belgrade: Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2020. ISBN 978-86-80639-60-4

din blocul comunist în spațiul democratic european necesită analize clare asupra demersului științific și asupra a ceea ce editorii consideră că lucrarea ar fi: și anume, o contribuție majoră asupra "transitional / postsocialist studies in music" (pag. 3). Termenii cheie ai discuției din acest volum surprind, în cele mai fine nuanțe, fenomenul transformărilor petrecute în aceste state în cei peste 30 de ani scurși de la aderarea acestora la noile circumstanțe ale unei Europe libere. Este vorba despre "post-socialism" și "post-comunism" (vezi discuțiile la pagina 2), editorii optând, în final, pentru un titlu care include conceptul de "post-socialism", în egală măsură însă acceptând și argumentele unor muzicologi de a decide asupra oricărui termen care li s-ar părea potrivit contextului studiat.

În consecință, ne aflăm în fața unui proiect de anvergură, structurat tripartit și care beneficiază de contribuții ale unor renumiți specialiști, în majoritate nativi.

Introducerea editorilor (*Music in Postsocialism - Looking Back at the First Three Decades*) oferă o abordare sintetică și o perspectivă semnificativă asupra principalelor aspecte politice și culturale legate de tema principală.

Partea primă a volumului (*Rethinking the Past, Shaping the Present: Tradition, Memory and New Music*) include șapte studii ce cartografiază și contextualizează, cu un instrumentar metodologic divers și privire critică acută, muzici și contexte aparținând tradițiilor sonore slovene, lituaniene, ucrainiene, sârbești, fostei Republici Democrate Germane (germane de răsărit) și chiar trecutului muzical georgian în context sovietic. În studiul său, Leon Stefanija (Ljubljana), *Postsocialism and Other -isms in Slovene Music Since 1991: Post/Modernity, Post-Historicism (Post-Classicism), Post-Nationalism and Globalism*, investighează, pe cinci paliere, producția muzicală post-socialistă în Slovenia, formele ei de redefinire după 1990, locul naționalismului în formarea unui noi spațiu muzical (inclusiv rolul minorităților etnice în această ecuație). Extrem de incitantă îmi pare încercarea de a defini o strategie la nivelul țării prin care se încearcă protejarea și încurajarea creației muzicale naționale prin crearea unei grile de difuzare a muzicilor autohtone (inclusiv cea populară), în raport cu cele de import. Componistica post-socialistă lituaniană din ultimele trei decenii este meticolos analizată prin eșantioane de lucrări reprezentative în capitolul realizat de Gražina Daunoravičienė (Vilnius), *Reflections on Lithuanian Postsocialist Music in the Framework of the Genotype Institution*. Diacronic, autoarea identifică patru categorii de "genotip muzical" în arta componistică lituaniană, "identitatea lor genetică" și cum acestea se regăsesc în producția muzicală contemporană autohtonă. Studiul semnat de Rusudan Tsursumia (Tbilisi), *Rethinking the Soviet-Era Georgian Music* radiografiază diacronic cultura muzicală georgiană, cu insistență asupra momentului opresiunii sovietice date de "radical socialist realism" (p. 72) și de urmărirea idealului de "identificare a ideologiei cu arta" din perioada stalinistă. Ca și în alte state aflate sub comunism, Tsursumia ne spune că în această epocă și în Georgia au existat compozitori capabili să producă muzici valoroase și neaservite ideologic, cu o

anumită identitate personală, situație ce se va îmbunătăți după Hrusciov. Perioada post-socialistă, în opinia specialistei, a fost una turbulentă politic și socio-economic care însă nu a împiedicat apariția unei generații de compozitori de certă valoare.

Următoarele două studii analizează muzica religioasă/sacră din Ucraina și Serbia, unul dintre domeniile componisticii muzicale intens și constant cenzurate, marginalizate și persecutate de către regimul comunist, fenomen prezent, de altminteri, în absolut toate țările aflate în sfera de influență sovietică. Primul aparține lui Lyubov Kyyanovska (Liiov), *National and General Signs of the Ukrainian Church Music of the Present* și propune o radiografie în detaliu a unui material bogat, parte din el inedit, distribuit pe două categorii: "muzică religioasă" și "muzică sacră", divizat, la rândul său în alte subgrupe. Salutară este privirea investigatorie nu numai asupra practicilor ortodoxe și a producției componistice nutrită de acest ethos, ci și asupra fenomenului muzical manifestat în Biserica Catolică activă în vestul țării, uneori cu trimitere și la cea protestantă. În paralel, autoarea sondează în profunzime tematicile și genurile născute odată cu revitalizarea de după 1990 a muzicilor sacre, revitalizare datorată unui val de tineri. Pornind de la naționalismul anilor 80 și the "strong national proiect" ce culminează cu the "renaissance of Serbian culture" (p. 110) de la finalul perioadei amintite mai sus, studiul lui Bogdan Đaković (Novi Sad), *Serbian Orthodox Choral Music: Its Revival Over the Three Last Decades* se oprește asupra creațiilor muzicale religioase produse în ultimii 30 de ani, autorul restrângând însă analiza la lucrările a patru compozitori importanți în Serbia după anii 1990. Semnificativ de relevant în acest context e faptul că analizele lucrărilor celor patru autori sunt dublate de ample interviuri derulate pe diferite paliere tematice (teologice, dogmatice, tehnic-componistice, estetice etc.), aspect ce sporește înțelegerea viziunii compozitorilor asupra fenomenului muzical ce se manifestă în context liturgic. Scris de Dalibor Davidović (Zagreb), studiul al șaselea și cel care încheie partea I a volumului (*After the End of the World. On Music in Hans Jürgen Syberberg's Café Zilm*), surprinde prin faptul că autorul său, deși croat, vorbește despre un subiect care se petrece în Germania, având ca punct central opera unui artist care nu este compozitor ci regizor de film, și anume Hans Jürgen Syberberg. Ororile petrecute în satul său natal în cel De-al Doilea Război Mondial devin tema obsesivă a lui Syberberg. Revenit în locul nașterii sale după dărâmarea Zidului Berlinului, artistul german pune pe picioare proiectul vieții sale: "The Nosendorf Project", *Café Zilm* fiind parte a acestuia, alături de complexe instalații, proiecții și *happenings*. Davidović plonjează în muzicile folosite în *Café Zilm*, muzici care provin din tradiția germană, autorul încercând astfel să decripteze rolul lor în arta lui Syberberg.

Realizată de șapte cercetători, partea secundă a volumului se intitulează *Festivals and Institutions: Strategies of Existence and Survival* și include cinci studii dedicate dinamicilor instituțiilor și festivalurilor cu profil muzical-artistic din Serbia, Bosnia-Hertzevovina, România, Ungaria și Rusia post-90

socialistă. Știut fiind faptul că regimul comunist nu s-a manifestat la fel în toate statele intrate sub acest regim totalitar, după cum nici sistemele politice nu au funcționat la fel în fiecare țară, este mai mult decât evident faptul că, contextul și factorii politici, economici și socio-culturali au jucat un rol determinant în cadrul țărilor post-socialiste în ceea ce privește redefinirea vieții lor muzicale. Prima cercetare este realizată de Jelena Janković-Beguș și Ivana Medić (*On Missed Opportunities: The International Review of Composers in Belgrade and the "Postsocialist Condition"*) și studiază binecunoscutul și cel mai longeviv festival de artă muzicală contemporană din Serbia, festival fondat în 1992. Pe lângă intensul efort de sistematizare a unui material vast (1992-2020) și a discutării datelor și situațiilor prin care festivalul a trecut în contextele politico-economice turbulente traversate de Serbia în aceste trei decenii, analiza remarcabilă realizată de cei doi muzicologi are și meritul excepțional că se bazează pe expertiza proprie a acestora, din interior deci, ca foste studente la secția de Muzicologie a Conservatorului din Belgrad, implicate în derularea diferitelor ediții ale evenimentului. Festivalul a fost, după cum spun autoarele studiului, un festival al "compozitorilor academici" (p. 142), iar segmentul cronologic amintit mai sus a fost segmentat în trei perioade: (1) "'anii războiului' (1992-2000)", (2) faza de "'tranziție' (2001-2006)" și (3) faza "'stagnantă' (din 2007 până în prezent)". În studiul *Festival/isation of Art Music – the Collapse or Recreation of Sarajevo Concert Life*, Fatima Hadžić (Sarajevo) se ocupă de viața muzicală a festivalurilor din ultimele decenii în Sarajevo, capitala statului vecin Serbiei, Bosnia și Herțegovina. Este mai mult decât evident că astfel de evenimente, deopotrivă muzicale și culturale, dinamizează și funcționează pentru comunitate ca un motor economic, cultural și cu efecte benefice asupra scenei culturale la nivel național. În egală măsură – iar acest lucru este subliniat de autoare –, festivalurile devin instrumente de legitimare a puterii politice care susțin astfel de demersuri și care joacă un rol crucial în distribuirea resurselor financiare venite, într-o proporție majoritară, din fonduri publice.

Studiul Valentinei Sandu-Dediu (București), *Socialist and Postsocialist Histories Reflected in the Recent Past of the Bucharest Philharmonic*, investighează transformările prin care a trecut una dintre cele mai importante instituții de concert din România, respectiv Filarmonica din București. Fondată în 1868 și finanțată preponderent de stat, este de înțeles că politicile cultural-artistice au fost dictate, într-o măsură covârșitoare, în special în perioada socialistă, de regimul politic oficial al vremii în România. Autoarea examinează în detaliu toate aceste schimbări și ingerințe ale politicului care fac ca Filarmonica să devină exclusiv una de stat (după 1945), lucru care se va reflecta în conținutul puternic ideologizat al repertoriilor dar și al activității concertistice pe care instituția Filarmonicii o va avea în România sau în afara ei. Perioada ultimelor trei decenii este una a tranziției dominată de momente de criză, inclusiv financiară, însă și de persistența unei rezistențe minimale prin

promovarea unor repertorii de largă audiență, și, cu unele excepții, fără o reală preocupare pentru creații noi și premiere.

Pornind de la o scrisoare adresată, în 1992, de un grup de patru compozitori născuți după 1947 către un alt grup, tot de patru compozitori însă "moderniști", orientați spre modele apusene, dar care însă au ocupat funcții de conducere în viața culturală maghiară, studiul Annei Dalos (Budapesta), *Critical Years: Debates in the Field of Hungarian Music (1988-1992)* discută în profunzime perioada de tranziție cea mai turbulentă și mai dificilă din punct de vedere politic din viața muzicală a Ungariei (1988-1992) prin lentila a trei instituții muzicale majore ale țării: Hungarian Composers' Association, The National Philharmonic și The Hungarian Music Society. Situația este izbitor de asemănătoare ca reacții, atmosferă și rezultate cu ceea ce s-a întâmplat în România după 1989 (și, probabil, și în alte țări ieșite de sub comunism): adversități și acuzații între compozitori provenind din generații diverse, discuții acide despre facilitățile și privilegiile de care au beneficiat unii membri aserviți politic, proteste, retrageri din funcții etc., toate aceste reacții având ca scop primenirea muzicilor contemporane și politicilor cultural-artistice în pas cu orientările pieței libere europene și a instituțiilor muzicale de toate tipurile. Studiul elaborat de Lidia Ader and Konstantin Belousov (Saint Petersburg), *Music and Business in Postsocialist Russia* oferă o radiografie detaliată a provocărilor economice prin care companiile de operă și balet, orchestrele și, în general, instituțiile muzicale din Rusia au trecut după 1989. Cei doi specialiști identifică noile mecanisme financiare care guvernează economia de piață actuală a vieții de spectacol din marile metropole rusești (în special St. Petersburg și Moscova), evidențiind diminuarea rolului statului în a gestiona exclusiv industria muzicală și încercarea acestuia de a sprijini indirect fenomenul, prin includerea sponsorilor din zona privată și a corporațiilor.

Ultimul capitol al volumului, *Changing Landscapes of Traditional and Popular Musics*, debutează cu două studii ce investighează muzicile tradiționale din România și Kazahstan. În cercetarea sa (*Folklore in the Communist Period and Its Later Extensions: The Romanian Case*), Speranța Rădulescu [+2022] (București) urmărește transformările drastice prin care au trecut muzicile tradiționale din România în perioada 1945–2019, dinamicile acestora și rolul (preponderent nociv) pe care media l-a jucat în promovarea muzicilor țărănești. Studiul Gulzadei N. Omarova (Almaty), *Postsocialism and the Culture of Kazakhstan: National Music in the Era of Global Changes*, analizează diacronic și cu ochi critic, fenomenul culturii muzicale tradiționale, de dinainte și de după 1991, anul independenței Kazahstanului față de Uniunea Sovietică și, parțial, față de modelele sale educaționale și artistice. În opinia Gulzadei Omarova, în perioada comunistă, statul a jucat rolul central în controlul muzicilor populare și, în paralel cu infuzia de sound occidental (exotic, în general, pentru statele din Asia Centrală), a încurajat popularizarea unor genuri muzicale tradiționale de valoare discutabilă însă. După 1991, tot statul, printr-o strategie la nivel

național, este cel care, în cadrul unui program special (deopotrivă cultural-artistic și educațional), a încercat recuperarea acestei moșteniri sonore. Studiul lui Claire Levy, *Euphoria and Creativity: Bulgarian Music in the Time of Transition*, este o radiografie dinamică a fenomenului muzical din Bulgaria ce se concentrează, preponderent, pe studierea anilor 1980-1990. Balansul dintre datul sonor oriental și dezideratul occidental, diversitatea muzicilor și practicilor muzicale ale diverselor comunități și minorități din această țară, nasc muzici de fuziune și underground, cu texte ale căror mesaje sunt directe, cu un limbaj informal, necenzurat și plin de ironie. Tot acest melanj sonor relevă complexitatea unor muzici care individualizează și personalizează muzica bulgărească în context european și al cărui numitor comun pare să fie elementul *etno*. Ultimul studiu al volumului, *The Phenomenon of Slavic Metal. The Case of Poland* de Anna G. Piotrowska, analizează istoria pătrunderii genului "Heavy metal" în țara sa și rolul pe care formațiile scandinave de gen l-au avut în promovarea acestora în Polonia. Piotrowska observă cum, în perioada socialistă, mitologia slavă devine parte a religiosului, într-o țară eminentemente catolică, devenind astfel componentă esențială în mesajul formațiilor de tip "metal". Mai mult, figuri majore ale păgânității slave devin teme centrale și simboluri de dizidenți anti-comuniști.

În concluzie, ne aflăm în fața uneia dintre cele mai profunde și consistente contribuții muzicologice realizate în ultimii ani asupra dinamicilor fenomenului muzical post-socialist în Europa și Asia. Bogăția metodologiilor folosite în investigarea temelor de cercetare, perspectivele și unghiurile diverse de analiză, expertiza specialiștilor – într-o proporție majoritară, autorii studiilor sunt nativi și provin din țările pe care le-au investigat, trăind și activând în sistemele pe care le-au analizat –, sunt un alt indicator al valorii cu totul remarcabile a acestui volum. Cred că studiile din acest volum ne arată nu numai turbulențele și dificultățile pe care arta muzicală le-a experimentat odată cu trecerea de la socialism la post-socialism, ci constituie și un temeinic reper teoretic care ne va ajuta să ne redefinim mai bine viitorul și obiectivele instituțiilor muzical-artistice și de educație, fiecare cu particularitățile și personalitatea ei, în spațiul post-socialist și european.

(Versiunea în limba engleză a recenziei a fost publicată în MUZIKOLOGIJA-MUSICOLOGY, no. 33 (December), Belgrade, Serbia: 255-60. <https://muzikologija-musicology.com/index.php/MM/article/view/67>.)

SUMMARY

Nicolae Gheorghită

Music in Postsocialism: Three Decades in Retrospect

More than three decades after the fall of the Berlin Wall and the dissolution of the Soviet bloc, an international team of contemporary musicologists has produced a long-awaited analysis of the complex transformations that have affected (and continue to affect) the soundscape of the European countries (and beyond) that escaped the communist regime in the 1990s and have now entered the new European socio-economic, cultural-artistic, political and geographical framework created after that date. It is to the credit of a remarkable team of editors made up of three renowned scholars from Serbia—Biljana Milanović, Melita Milin and Danka Lajić Mihajlović - who have managed to bring together another seventeen scholars from thirteen countries. They produced sixteen studies collected in the volume entitled *Music in Postsocialism: Three Decades in Retrospect*, published in 2020 by the Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts.

We are in the presence of one of the most profound and consistent musicological contributions produced in recent years on the dynamics of the post-socialist musical phenomena in Europe and Asia. The richness of the methodologies used in investigating the research topics, the diversity of analytical perspectives, the expertise of the specialists - a majority of whom are natives of the countries they have studied, and who have lived and worked in the systems that they analysed - are additional indicators of the outstanding value of this volume. I believe that the studies in this book not only show the turmoils and difficulties that the musical arts experienced with the transition from socialism to post-socialism, but also constitute a well-founded theoretical reference that will help us to better redefine the future and the objectives of musical-artistic and educational institutions, each with its own specificities and character, in the entire post-socialist space.